

Régi, elpusztult hajdúszoboszlói templomokról

Amikor a helytörténet kutatója Hajdúszoboszló múltját vizsgálja, olyan érzete támad, mintha a helység története csak Bocskai István fejedelem korával, a hajdútelepítéssel venné kezdetét. Igaz, a lovas hajdúk letelepedésével 1606-ban a város új lapot nyitott a történetében. Jövevény lakosai a régi település azon részén, melyet a török-tatár csapatok a XVI. század végén teljesen elpusztítottak, új várost építettek. Karddal szerzett földjükön és az ebből eredő hajdú-nemes-jogaik alapján új életformát, új szellemiséget teremtettek. A letelepülők, majd utódaik, ennek az új otthonot teremtő, azt nehéz munkával felvirágoztató és kemény helytállással védelmező, későbbi idők élményeit tekintették sajátjuknak. Ezeket ápták és amennyire lehetséges volt, ezeket őrizték meg a későbbi nemzedékek számára.

Szoboszlón azonban a hajdútelepítés előtt is éltek emberek. Ők is építettek a maguk számára otthonokat, kereszténységük jeléül templomokat emeltek. A régműltra utaló kevés írásos forráson kívül az előkerülő tárgyi emlékek, vagy a már alig észrevehető omladékok maradványai számos titkát feltárják a honfoglalás utáni időknek. A helytörténet igen hiányosan foglalkozott ezzel a korábbi korról, az utóbbi fél évszázadban pedig a gyógyfürdő létesítésével és fejlesztésével kapcsolatos felszíni átrendeződések, a nagyarányú építkezések nagyrészt már eltüntették a régműlt emlékeit.

Szent György-templom (-klastrom)

Legkevesebbet erről a XIII–XIV. században elpusztult szoboszlói templomról tudunk. Az 1975-ben megjelent Hajdúszoboszló Monográfiája Szoboszló és környéke a XI–XVI. században című tanulmánya szerint az 1873-ban készült ún. Bek-féle térkép „...a településnek a debreceni úttól közvetlenül délre eső részét Szent Györgynek jelzi... A néphagyomány szerint itt kolostor állott, Szent György tiszteletére emelt templomával.”

Bár a néphagyomány értéke sem lebecsülendő, de templom létét más források is megerősítik. 1928-ban látott napvilágot Málnási Ödön, akkor hajdúszoboszlói polgári iskolai tanár Hajdúszoboszló története című, igen sok fontos adatot tartalmazó, összefoglaló jellegű füzeté. Ebben az 1322–1327. évi pápai tizedlajstrom kapcsán így ír: „Talán már ezen időben fennállott a Szent György tiszteletére épített ama kolostor, melynek ma is őrzi nevét a református városban Szent Györgyről nevezett városrész, oldal. Ebben a korszakban ugyanis Szoboszló egész környéke Szent Györgyöt tisztelte védőszentjének.” Az idős emberek ezt a Wesselényi-Arany János utcák környékére eső területet ma is Szent György-részként emlegetik. Az elnevezésnek tehát jelenleg is élő hagyománya van.

Olyan személyről is tudunk, aki nemcsak hallott a templomról, hanem romjaiban látta is azt. Vágó János tanító, aki többször írt egykori eseményekről, a Hajdúszoboszló és Vidéke című újság 1903. április 26-i számában ezeket közli: „...látta, mert Mónus Sándor régi tanító tanítványainak megmutatta a Szent György klastrom maradványait... melynek magas omladéka... még jól meglátszott ezelőtt 50 esztendővel.” A leírásból nyilvánvaló, hogy az 1800-as évek közepén a Szent György-klastrom omladéka még látható volt. A templom tehát nemcsak a népi hagyományban, hanem a valóságban is létezett.

A templom történetéhez néhány más fontos dolog is kapcsolódik. Így az előbbi Bek-térkép az említett területen egy nagyobb dombot tüntet fel, mely szintén Szent György nevét viselte. Ennek erősen lefordított maradványai ma is fellelhetők. Ezzel kapcsolatban írta Geönczy József helyi kutató, hogy a városi tanács 1818-ban a halmot a Lente familiának adományozta, mint a „város földjét”, cserébe és kárpótlásul a mai tanácsháza területen volt családi telkükért. Ennek a XIX. század elején még üresen álló résznek a parcellázása és beépítése ebben az időben kezdődött el. A templom romjainak eltűnését ez nyilvánvalóan meggyorsította.

Szent György-templommal kapcsolatosan fel kell hívni a figyelmet két olyan dologra, melyeket az eddigi helytörténet-kutatás figyelmen kívül hagyott. Az egyik, hogy a templom körül kiterjedt temető volt. Ezt a XVII–XVIII. században még a hajdú város lakói is használták. A másik: a templomtól 800-900 méternyire délkeleti irányban, vízfolyásoktól védetten, egy földvár állott. Ennek körvonalait a Bek-térkép feltüntette. Helyét ma már csak a Földvár utca elnevezés őrzi.

Az eddigiekből több feltevés is megfogalmazható:

- Szent György mint a bizánci egyházban is előforduló szent vidékünkön gyakori névhasználat a keleti kereszténység itteni jelenlétére utalhat,
- a földvár avar vagy honfoglalás kori eredetű is lehet,
- a templom és a temető közvetlen közelsége keletkezésüket illetően a kereszténység felvétele utáni időkre mutathat,
- a templom, temető és a földvár léte települést, lakosságot feltételez.

Mind ezek alapján elképzelhetőnek tartjuk, hogy a Szent György-részen település állott. Ez a XIII. században, bizonyára a tatárjárás során elpusztult. Ha maradtak is túlélő lakói, falujukat nem építették újjá. Talán a biztonságosabbnak látszó Szoboszló közvetlen szomszédságában, a Kősi folyó partján, mintegy kilométernyire régi településüktől új otthont alapítottak.

Ma már bizonyított tény, hogy a hajdútelepítés előtti Szoboszló két részre tagozódott. A régebbi keletkezését, a következőkben említendő Szoboszló-vásár, az újabb a mai városközpont. Ezt igazolja a református templom alapjának beásásos vizsgálata, mely XIV–XV. századi eredetet mutat. Az is bizonyos, hogy a régebbi és az újabb településeknek nem volt külön neve. Mindkettő Szoboszló volt, valószínű más-más földesúri fennhatóság alatt. Szent György-rész Szoboszló külső legelőként használt területévé lett.

Szoboszló-vásár vagy Kis-Szoboszló temploma

Szoboszló nevét írásban legrégebből I. Géza királyunk 1075-ben kelt adománylevele említi. A király a garamszentbenedeki apátság részére adományozta annak a vásárnak a vámját, melyet magyarul *Szoboszló-wasar* nak hívtak. A XI. században tehát Szoboszló vásárral rendelkező jelentősebb helység volt. Az 1332–1336. évi tizedjegyzék szerint temploma Szent-Miklósról volt elnevezve. Ez az előbbieken említett XIV–XV. századbeli templomtól kb. 300 méterrel nyugatra állott. Léte ismert. Hajdúszoboszló Monográfiája Mesterházy Károly 1928-ban végzett kutatására hivatkozva írja, hogy „... a falmaradványok ... Szoboszló XI. századi templomához tartoznak...”, s „...feltehetően a tatárjáráskor pusztulást szenvedett, majd helyreállított templomának alapfalai voltak.” Ez a templom a hajdútelepítés korában használható állapotban volt, ekkor már a reformátusok birtokolták. Az egyetlen használható templom ez volt Szoboszlón. A későbbi építésű, ma is álló református templom 1594-ben egy tatár pusztítás során leégett és a körülötte lévő településsel együtt teljesen elpusztult. Az akkor Bocskai tulajdonában levő területet adományozta a fejedelem a hajdúknak.

A letelepedett hajdúk a leégett templomot nem tartották újjáépíthetőnek. Ezért fallal is körülvett területét házastelekként több személy közt kiosztották. A szoboszlói hajdúk, akik teljes számban reformátusok voltak, a régi falu templomát vették igénybe.

A két Szoboszló név szerinti megkülönböztetésével a hajdútelepítés utáni időkben találkozunk. A hajdú várost Nagy-, Nemes- vagy Hajdúszoboszlónak, a régi jobbágyfalut Kis-Szoboszlónak nevezték. A református egyház és annak prédikátora mindkét Szoboszlóra kiterjedőleg végezte feladatát. Váczi András lelkész, aki 1615-től látta el szolgálatát, a „nemes város”, tehát Hajdúszoboszló tanácsa 1643-ban hűsége jutalmául ház helytel és a

hozzátartozó szántófölddel adományozta meg. A prédikátor ez után lett hajdúszoboszlói illetőségű és hajdú jogú lakos.

A két Szoboszlóra kiterjedő egységes egyházszervezet, később már az egyedül álló református templom adta némely írónak, de a lakosságnak is azt a képzetet, mely szerint Szoboszlón csupán egyetlen templom létezett volna. Ma már bizonyos, hogy Kis-Szoboszló temploma 1660-ban a Szejdi-járás idején jó állapotban lévő erősség volt. Ezzel szemben Hajdúszoboszló templomerődjében csak a torony csonkjá állott. A város tanácsa az 1640-es években tett kísérletet arra, hogy a templom helyén kiosztott hajdútelkeket és az azokon emelt házakat csere útján megszerezze és a templom helyreállítását megkezdhesse. Erre azonban csak 1711-ben került sor. Ezért téves az az álláspont, mely szerint Szejdi basa csapatai elől 1660-ban ide menekült volna a város népe és ezt az „erődöt” ostromolta volna meg a török! Málnási Ödön világosan meg is írja: „A szoboszlóiak Kecskeméti Balázs hadnagy parancsnoksága alatt a Kis-Szoboszlón akkor még megvolt lőréses kerítésű régi templomukban kerestek menekvést.” Ezeknél a falaknál zajlott le az öldöklő küzdelem. Itt lelte halálát hadnagyával együtt mintegy 300 hajdú vitéz. Az emléküket idéző tábla azonban nem ide, hanem a másik templomnál, később kijavított és ma is álló erődfalmaradványra került.

Kis-Szoboszló templomát még a Szejdi-járás után is sokáig használták. Bizonyos, hogy az ostrom megviselte, elavult. A növekvő számú lakosság részére egyre szűkebb is lett. Kis-Szoboszló jobbágyi népességét Nagy-Szoboszló sokkal előnyösebb helyzetű, hajdú jogú lakossága magába olvasztotta. A falu szinte elnéptelenedett. Ezért a templom újjáépítése már Hajdúszoboszlón volt célszerű. Erre 1711–1717 között került sor. Az építkezéshez és a templomot körülvevő falak kijavításához a kisszoboszlói templom és erődfal használható kőanyagát is felhasználták. Az egykor „jó erősségű kastély” helyét csak a maradványromok jelezték, a falu helye üresen maradt. Területét sokáig Pusztafalunak nevezték. Az egyre terebélyesedő város fokozatosan körülfogta. Talán a soha ki nem nyilvánított, „tudat alatti tisztelet” óvta meg attól, hogy oda is épületek kerüljenek.

Végül ez a hely sem kerülhette el sorsát. 1899-ben ezt a területet jelölték ki polgári iskola építése céljából. Ahol pedig a templom állott, éppen ott létesült a Hajdúszoboszló–Balmazújváros közti műút. Mint az akkori helyi lap hírül adta, akkor tűnt el a legrégebb szoboszlói templom utolsó maradványa.

A templomok és a település múltja szorosan összefonódik. Ez az egybekapcsolódás Hajdúszoboszló XI–XVII. századbeli története sok fontos összefüggésére is rávilágít. Azonban még ma is sok az ismeretlen, homályos folt. A helytörténet kutatói a jövőben sem maradnak feladatok nélkül.

Erdei Gyula

Kovássy Károly, az Ördög

*Kovássy Károly
1866-ban
(olajportré)*

Történelmünknek szerény alakja, de a magyar katonai erények egyik megtestesítője volt az Ördög, akiben ükapám, Kovássy Károly (1793–1870) emlékét tisztelhetem. Regényes élete valóban történelem, melynek összefonódó epizódjait régi családi naplóink, levelek, okiratok és korabeli újságközlemények hitelesítik.

Tanulságos életútjának felelevenítésére a sárvári Nadasdy Huszármúzeum megalapítása és

a Budapesten tartott, 1988. évi nemzetközi huszártalálkozó eseménye készített. Ezzel egyben azt is bizonyítani kívánom, hogy a családkutatások elsődleges célja a történelmi háttér felderítése kell, hogy legyen.

Bár Máramaroszigeten neves főiskola működött, szépapám Károly fiát a sárospataki kollégiumban neveltette azzal a bölcs indokkal, hogy a fiatalember idegen környezetben tanulja meg az engedelmeséget. A heves vérű ifjú azonban 1809-ben megszökött az iskolából és beállt inszurgensnek (fegyveres felkelőnek), ahonnan útja a 8. sz. Koburg-huszárezredbe vezetett, s ennek kötelékében harcolta végig a napoleoni hadjáratokat. A fiatal hadnagy később már századosként nyugdíjaztatta magát és Máramarosban „fótransport commissarius”, kincstári sőtárnok lett.

A Koburg-huszároknál Szikonya Mátyás, Mária Terézia-renddel kitüntetett őrnagy volt a parancsnoka (aki később feleségül vette úkapám özvegy édesanyját). A „népek csatájában” Lipcsénél 1813-ban, roham előtt, minthogy löve nem volt még szokva a golyók súvítéséhez, a fiatal tiszt fel-alá járatta. Szikonya őrnagy rákiáltott: „Kovássy hadnagy úr, ha még megmozdul, agyonlövötem!” Ilyen volt a katonai fegyelem! Ennek az időszaknak emléke, a lipcsei csata előtti hónapok hadi eseményeiről tájékoztató Magyar Kurír 1813. április 13. – féltőn őrzött – példánya.

Ott volt Párizs ostrománál, bevételénél, ahol szabad zsákmányolást engedélyeztek. Századának egy kereskedés jutott, de ő így szólt a huszárokhöz: *„Fiúk, szabad a zsákmányolás, de mutassátok meg, hogy a magyar ember nem rabló, nem bánt védtelen ellenséget.”* A francia kereskedő hálából 48 darab fajansz uzsonnás tányérral ajándékozta meg, melyeknek utolsó darabjai – Confucius, Hugo Grotius, Dunkerque stb. képekkel – a II. világháború után még megvoltak.

Kovássy Károly hazahozta francia földről tábori székeit és *„az egy méter szerint beosztott mérővesszőt”*, azaz a métert, amit Magyarországon csak 1874-ben rendszeresített az országgyűlés. A két szék az I., a méter a II. világháború viharában veszett el. Az emléktárgyak mellett azonban hazahozta még a francia republikánus szellemet, melynek egyik bizonyítéka, hogy az osztrák császári titkos rendőrség 1837/38-ban megfigyelés alatt tartotta, mint *„veszélyes radikális”*. Ebben a szellemben nevelte fiait is.

A Pesti Hírlap 1848. december 15. és a Budapesti Divatlap (utóbb Nemzetőr) december 17. száma közölte, hogy *„orosz ajkú medvevadászokból”* Kőrösmezőnél 200 fős vadászcsapatot állított föl, megszervezte a Tisza völgyének tizenkét mérföldes védelmét, bevágatta a szorosokat.

Nekem megható örömet jelentett, amikor kutatásaim során az Országos Levéltárban megtaláltam Kőrösmező medvevadászainak névsorát, így pl. Rekla Ivan-Vaszilyu, Dubjuk Stefan, Zsurlovsky Fedor, Kublyik Ivan „lengyelországi szolga” (akinek dédunokájával Budapesten véletlenül összehozott a sors) és még több más harcos nevét, akiknek élén Kovássy Károly, mint népfelkelő parancsnok, megakadályozta a Hammerstein és Deutschmeister császári ezredek betörését, s így Bem tábornok erdélyi serege részére biztosította a máramarosi ágyú- és löpörgyarak termelését és a sóbányákat.

Korabeli adatokból és újságtudósításokból kitűnően, jelentős szerep jutott neki a Galíciában állomásozó „Koburg-”, valamint a Zsurmai vezette „Vilmos-” huszárok hazajövetelének előkészítésében, akikkel „kémeik által” tartotta a kapcsolatot. Fellépésének – ugyancsak a sajtóközleményekből kitűnően – politikai jelentőséget adott, hogy a magyarok mellett *„... ezen férfiú képes is leend népszerűségénél fogva, nemcsak orosz-, hanem oláh-ajkú lakosainkat is használható állapotba tenni.”* A máramarosi nemzetiségiek *„őrnagyukul óhajtották”* és részt vettek az önvédelmi harcban. Példamutató népegyeség jött létre ezen a vidéken!

„Robosztus, rendkívül erős ember volt, annak idejében az egész huszárezredben a legerősebb”, aki erejét később is megtartotta és ennek jelét is adta. Egy alkalommal *„... a Tiszán sőt szállító tutajok egyikére kérték, hogy egy harangot elvitel céljából feltenni engedjen. Néhány ember cipelte a több mázsányi súlyos terhet. Károly pedig két kézre fogva felemelte, s úgy kongatta meg a levegőben. A románok, akik a rendkívüli erőt látták, lekapták a kalapjukat, s összenézve sügták egymásnak: *„Dracu (ördög)”*. Így maradt rajta ez a név!*

A napoleoni hadjárat és a nagy hadvezér tiszteletének emléke a császárt 1814-ben ábrázoló színes kép, mely naplónk lapjai között maradt meg. További emlék a korábban Fiumében őrzött *Napoleon-butélia*, melyből a családi hagyomány szerint, az észak-olaszországi hadjárat alatt Napoleon a vörösbort itta. A butélia üveg most az én gyűjteményem része, s abból, ünnepek alkalmából, ma is csak vörösbort iszunk.

Kovássy Károly az osztrák császár és magyar király hadseregének tisztje volt, aki katonai esküjéhez híven teljesítette kötelességét. Szelleme azonban – mely magáévá tette a francia vívmányokat – túllépte az elavult történelmi korlátokat. A Bach-korszak alatt meg is hurcolták. Az elégtételt halálában kapta meg, amikor Máramarosszigeten „katonai pompával temették el a volt katonát”.

Dr. Kovássy Zoltán

A magyar nehézipar kezdeteiről

A hazai nehézipar egyik megteremtője a svájci származású, kitűnő öntészeti szakember, Ganz Ábrahám volt. A vasöntészet tudományát először hazájában, Svájcban tanulta, majd hosszú vándorlásai során csaknem valamennyi európai ország jelentősebb vállalatainál tanulmányozta azok eljárásait, technikáját és felszereltségét. Tudásban és tapasztalatokban gazdagon, 1841-ben, a Széchenyi alapította József hengermalomban kezdett dolgozni. Hamarosan az öntöde vezetője lett, de 1844 végén távozott. 1845 elején önállósította magát, megtakarított pénzével kis műhelyt alapított, és néhány munkással kezdett dolgozni. Ebből a kis magból fejlődött ki a magyar nehézipar.

Ganz 1858-ig vasakarattal, szaktudással, előrelátással egyedül intézte az öntöde műszaki, üzleti, pénzügyi és egyéb ügyeit. Később, részben az egyre jobban szerteágazó, főleg külfölddel kapcsolatos üzleti tevékenység, részben egészségi állapota arra kényszerítette, hogy szakembereket vegyen maga mellé. Így lett munkatársa 1858 és 1867 között Eichleiter Antal augsburgi mérnök, 1859 és 1867 között pedig Mechwart András. Mindkét mérnök fáradhatatlanul dolgozott az öntöde korszerűsítésén és újjászervezésén. Ganz Ábrahám 1867. december 15-én váratlanul meghalt. 1866. augusztus 9-én kelt végrendelete szerint az öntödét Svájcban élő, többnyire még kiskorú svájci rokonai örökölték. Eichleiter Antal azonban szerzett jogai alapján nem engedte az öntödét olcsó pénzért elkótyavetyélni, hanem mérnöktársával, Mechwart Andrással, valamint a gazdasági és adminisztrációs iroda vezetőjével, Keller Ulrichhal együtt társasági szerződést kötött a svájci örökösökkel. Ekkor az üzem Ganz és Társa név alatt működött. A társasági szerződés két évig állt fenn. 1869-ben az örökösök egy pesti pénzcsoporthoz eladták az üzemet, akik újabb pénzemberek bevonásával a gyárat részvénytársasággá alakították át Ganz & Co. AG néven. Ez az időszak a vállalat alapítások korszaka.

1867-ben, a kiegyezés után a magyar tőzsdéket addig nem tapasztalt módon fellendült. A lehetőségek mámorában egymás után alakítottak megalapozatlan vállalkozásokat, és hihetetlen mértékű spekulációkba kezdtek a részvényekkel, aminek szomorú következményei előre láthatók voltak. 1869 augusztusában a bécsi tőzsdéről kiindulva kitört az első magyarországi tőkés válság. A válságot elmélyítette a rossz termés is, aminek következtében jelentősen visszaesett a gabonakivitel, nem folytak be az idegen tőkék, amelyek 1867 óta az alapításokat, a „gründolásokat” táplálták. A pénzbőség mámorából hirtelen bénító erejű pénzsűzke lett. A tőzsdén a részvények árfolyama zuhant, a bankok a kamatlábakat felemelték, a vállalkozási kedv teljesen letört. A válságot tovább fokozta az 1870-ben kitört porosz–francia háború. Ez a háború ugyanis elzárta az amúgy is megcsappant magyar gabonakivitel útját a nyugati piacok felé.

Ez a válság, amelynek során a megalapozatlan vállalatok egész sora volt kénytelen megszűnni, a Ganz & Co. AG-ot éppen csak érintette. A cég szilárd alapokon állt, és termelésük nyugati üzletkörök révén bizonyos mértékig független volt a belső piactól. A válság csupán a tiszta nyereség és a részvényeseknek jutó osztalék csökkenésében mutatkozott meg: a kezdeti 8%-ról 7%-ra esett vissza. A válságból azonban semmit sem tanultak az emberek. Az újabb pénzbőség illúziójában, a magyar tőzsdei élet ismét nagy spekulációba kezdett. A társadalom csaknem valamennyi tagja hirtelen akart meggazdagodni. Ismét egymást követték a megalapozatlan „gründolások”. Az 1873. évi bécsi vilákiállítás még a konjunktúra hangulatában folyt le, a kereslet tartózkodása és visszafogottsága azonban hamarosan előrevetítette árnyékát egy kellemetlen fordulatnak. A pénzbőség európai viszonylatban csupán illúzió volt, viszont a hirtelen bekövetkezett pénzsűzke egész Európában csaknem teljesen visszafogta a beruházási kedvet.

Előlap: Vonalkörben: GANZ & COMP. IN OFEN. Középen a híves Ganz-gyártmány: a kéregöntésű kerék, alatta az évszám: 1871. Hátlap: MARKE/20. Átmérő: 38,9 mm. Anyag: bronz

Előlap: Vonalkörben: GANZ & Co /IN/ OFEN / 1871. Hátlap: MARKE/10. Átmérő: 31,5 mm. Anyag: bronz

Ez a második válság már igen érzékenyen érintette a Ganz-gyárat is. Elkészült vasúti berendezéseit és egyéb vasúti gyártmányait nem tudta eladni. A nyereség majd 100%-kal csökkent, az osztalékfizetés megszűnt. A Ganz-részvények ára az 1872. évi 490 forintról a válság során 120 forintra esett vissza. A gyár addig hú munkatársai: Eichleiter Antal és Keller Ulrich a Ganz-gyár pénzügyi helyzetét kilátástalannak véelve, állásukról lemondtak, és 1874 májusában végleg elhagyták Magyarországot. Mechwartnak egyedül kellett megbirkóznia a válsággal, zsenialitása, feltalálói képessége, üzleti érzéke most bontakozott ki igazán. Az 1875-ös év tulajdonképpen már a vállalkozás megújulásának kezdete volt. Mechwart felismerte a szerkezetváltás sürgős szükségességét. Előzőleg szerzett tapasztalatai alapján új gyártási ágat teremtett: megszerkesztette a hengerszékét. Az eddigi Weagmann-féle porcelán örlőhengereket kéregöntésű örlőhengerekkel cserélte fel, és ezeken sorozatöntésben készített, ferdesíkú hengerrovátkálást alkalmazott. Ezzel olyan finomra tudta örölni a gabonaszemeket, mint a világon sehol. Hengerszékeivel forradalmasította a malomipart. Gépeit az egész világon megvették, főleg azok egyre tökéletesebb kivitelezése után. Ezt a találmányát Mechwart 1876-ban szabadalmaztatta. Ezzel nem csupán megmentette a Ganz-gyárat a pénzügyi összeomlástól, hanem megteremtette a további fejlődés alapját is.

1878-ban már nyolc külföldi ügynöksége volt a vállalatnak. 1879-ben megvették a vasúti fordítókorongok szabadalmát, és megkezdték azok gyártását. 1873 és 1878 között hét külföldi és két magyar kiállításon vettek részt, ahol arany, ezüst érdemrendet, valamint elismerő okleveleket nyertek. Termékeik 1879-ben még Ausztráliába is eljutottak.

1879-ben a válság elmúlóban volt, újra megindultak a vasúti építkezések. A keresletek kielégítéséhez szükséges termelési kapacitás megteremtéséhez a budai (ma Bem utcai) ún. törzsgyár szüknek bizonyult. Ezért 1880 tavaszán megvették a kőbányai Első Magyar Vasútkocsigyárat, amely a válság alatt termékeit nem tudta eladni, pénztőkéje teljesen

felemésztdött, és így a pénzügyi összeomlás szélén állt. A két gyár közötti kapcsolat régi keletű volt. Alapításában ugyanis annak idején 1867-ben Trefort Ágoston és Ybl Miklós mellett még Ganz Ábrahám is részt vett, bár annak megnyitását már nem érte meg. A két gyár egyesítése után a vállalkozás a Ganz Vagon- és Gépgyár néven működött tovább (1959. január 1. után ebből lett a Ganz-Mávag Mozdony-, Vagon- és Gépgyár). A két gyár egyesítése után a budai régi Ganz-gyárat Törzsgyárnak nevezték.

Mechwart az 1872-ben társává lett Gulden Gyula mérnökkel együtt gondoskodott a kéregöntésű vasúti kerekek és egyéb vasúti termékek, valamint a hengerszékek gyártásán kívül egy kiegészítő tevékenységről is. Így a porosz-francia háború utáni háborús hangulatban kéregöntésű gránátokat, torpedókat, valamint polgári célokra vízvezeték- és csatorna-csőveket gyártottak. Mechwart élelétét bizonyítja, hogy az addig még alig ismert elektromosság tanulmányozására és gyakorlati felhasználásának céljára 1878 augusztusában, a szomszédos telken (Kacska u. 18.) elektrotechnikai műhelyt rendezett be, amelynek vezetésével az akkor 25 éves Zipernovszky Károlyt bízta meg. Zipernovszky munkássága kezdetén ív lámpákat készített. Ezekkel oldotta meg az éjszakai gátépítési munkák világítását az árvíz sújtotta Szegeden még 1879-ben. Ebből a kis műhelyből fejlődött ki először az 1881–1882-ben a Fő utca 75. számú telken épített elektromos üzem, majd a Lövőház utcában ma is működő Ganz Villamosság Rt. (Ganz ELEKTRIC). Mechwart Bajorországban született, de megtanult magyarul és egész családjával magyarrá lett. Mechwart a mérnökök és szakmunkások nemzedékének egész sorát nevelte ki. Korábban alig akadt olyan magyar mérnök, aki rövidebb-hosszabb ideig ne dolgozott volna a Ganz-gyárban. Ő tette fogalommá a Ganz-műveket itthon és az egész világban. Előkelő társadalmi állása volt, de sohasem felejtette, hogy egykor ő is igen szegény családból származott. Nagyon megbecsülte munkásait és alkalmazottait. A munka és a munkás megbecsülése, amelyet Mechwart mindig vezérelvének tartott, erősítette ragaszkodását a gyárhoz. Munkásainak lakóházakat építtetett, segélyezési alapot létesített, nyugdíjpénztárt hozott létre.

Nemcsak Mechwart és családja lett magyarrá, de egykori, főleg német munkásokból és mérnökökből álló gárdája is 1899-re 90%-ban teljesen magyarrá lett. Mechwart a királytól magyar nemességet kapott, „belecskai” előnévvel. Még 1897-ben megkapta a Magyar Tudományos Akadémia nagydíját, az ún. Warrmann-díjat. Mechwart András korszakos jelentőségű életpályája, mely szorosan összeforrott a Ganz-vállalattal, 1907. június 14-én lezárult.

Az ipartörténeti érdekességeken túlmenően két értékből álló, ritka numizmatikai emléket őrzünk e korból. Alkalmazásának körülményeit pontosan nem ismerjük, azonban az OFEN felirat a budai Törzsgyárra utal. Valószínűleg „jancsibankóként” funkcionált, tehát munkabér-kiegészítésként adott „vásárlási utalvány” (= *bon*) volt.

Leitner Sándor–Tóth József–dr. Zombori Lajos

Felhasznált irodalom: Vasárnapi Újság 1899. és 1907. évfolyamai. – A Magyar Mérnök- és Építészegylet közleményei 1866., 1913. évfolyamok. – *Pénzes István:* Műszaki nagyjaink. – *Berlász Jenő:* A Ganz-gyárak 100 éves története 1844–1896. – Mechwart-album 1859–1899. – *Anton Eichleiter:* Selbstbiographie 1831–1901. – *Tóth Lajos:* Cégnagyjaink. – A budavári evangélikus egyház anyakönyvei. – *Eichleiter* dédunokájának, *Elisabeth Pösel* asszonynak levelei. – Mechwart még ma is élő unokájának szóbeli közlései. – Mechwart dédunokájának közlései az USA-ból. – *Eckhart Ferenc:* A magyar közgazdaság 100 éve 1841–1941. – *Berend T. Iván–Ránki György:* A magyar gazdaság száz éve.

HÍREK

Ragályi Tamás-émlékünnepséget rendezett Edelényben a Magyar Történelmi Társulat Borsod-Abaúj-Zemplén megyei csoportja, valamint az Edelényi Művelődési Központ és Ifjúsági Ház 1989. október 8-án. A tudományos ülésen előadások

hangzottak el Ragályi Tamás (1785–1849) koráról és munkásságáról, majd emlékoszlopot avattak a baljati református temetőben, és gyászistentiszteletet és emlékhangversenyt tartottak Ragályi Tamás tiszteltetére a borsodi református templomban.